

Karolina Pasoń

Prawo do obrony osadzonych niebezpiecznych

Right of defence of dangerous prisoners

Artykuł zawiera analizę materii normatywnej dotyczącej prawa do obrony tzw. osadzonych niebezpiecznych. Zagadnienie to poddano analizie teoretycznoprawnej związanej z celami prawa do obrony, jak również pragmatycznej dotyczącej możliwych płaszczyzn jego realizacji w toku postępowania wykonawczego, przy czym szczególną uwagę zwrócono na postępowanie przed komisją penitencjarną, którego przedmiotem jest nadanie statusu „niebezpiecznego” – „N”.

Słowa kluczowe: prawo do obrony, osadzeni niebezpieczni, postępowanie wykonawcze.

The article contains an analysis of the normative matter concerning the rights of defence of so-called dangerous prisoners. This issue has been subject to a theoretical-legal analysis related to the objectives of the rights of the defence, as well as to a pragmatic analysis of the possible levels of implementation in the course of the enforcement proceedings, with particular attention paid to the proceedings before the penitentiary committee, the object of which is to grant “dangerous” – “N” status.

Key words: rights of the defence, dangerous prisoners, enforcement proceedings.

Wprowadzenie

W świadomości społecznej prawo do obrony jawi się przede wszystkim jako uprawnienie podejrzanego, a następnie oskarżonego, do podejmowania działań zmierzających do ochrony przed niesłusznym

i niesprawiedliwym skazaniem, w tym także do wyznaczenia profesjonalnego obrońcy. Tak wąskie rozumienie jest poniekąd konsekwencją wykładni językowej art. 42 ust. 2 Konstytucji RP¹, który stanowi, że „Każdy, przeciw komu prowadzone jest postępowanie karne, ma prawo do obrony we wszystkich stadiach postępowania”. Normę tę trzeba rozumieć jednak znacznie szerzej, ponieważ jest nie tylko konstytucyjnie zagwarantowanym uprawnieniem podejrzanego, lecz także fundamentalną zasadą rzetelnego procesu karnego² oraz elementarnym standardem demokratycznego państwa prawnego³. Znajduje więc odpowiednie zastosowanie w postępowaniach zbliżonych przedmiotem i charakterem do postępowania karnego, w tym również w postępowaniu karnym wykonawczym⁴.

Rozszerzenie zastosowania prawa do obrony także na przestrzeń wykonywania orzeczonych kar i środków karnych związane jest bezpośrednio ze zmianą sposobu pojmowania osoby skazanego. Niekiedy w piśmiennictwie wskazuje się, że znajdujący się w centrum postępowania karnego wykonawczego skazany, jako ten, wobec którego orzeczona kara ma zostać wykonana, jest w istocie „przedmiotem” tego postępowania⁵. Trudno zgodzić się jednak z tym stanowiskiem. Przepisy kodeksu karnego wykonawczego⁶, przyznając osadzonemu szereg praw, które gwarantują wykonywanie kar i środków karnych w sposób humanitarny oraz z poszanowaniem jego godności, a których ograniczenia mogą wynikać wyłącznie z ustawy, i to w stopniu niewykraczającym poza granice niezbędne do prawidłowego wykonywania kary, czynią z osoby skazanego podmiot postępowania wykonawczego⁷. „W miarę jak skazany przestaje być tylko obiektem postępowania wykonawczego i wykonania kary, w miarę jak zdobywa sobie prawo obywatelstwa coraz bardziej pogląd (sic!), że skazany jest również podmiotem postępowania mającym swoje prawa zabezpieczone ustawowo – zyskuje na aktualności kwestia udzielenia

¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483).

² S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2020, s. 344; J. Skorupka, [w:] *Proces karny*, pod red. J. Skorupki, Warszawa 2017, s. 221.

³ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 3.11.2004 r. (K 18/03), OTK-A 2004, Nr 10, poz. 103.

⁴ Wyroki Trybunału Konstytucyjnego z: 3.11.2004 r. (K 18/03), OTK-A 2004, Nr 10, poz. 103; 26.11.2003 r. (SK 22/02), OTK-A 2003, Nr 9, poz. 97; 3.06.2014 r. (K 19/11), OTK-A 2014, Nr 6, poz. 60; 25.11.2014 r. (K 54/13), OTK 2014, Nr 10, poz. 114.

⁵ T. Grzegorzczak, *Obrona w postępowaniu karnym i wykonawczym*, „Palestra” 1989, nr 33/3 (375), s. 51.

⁶ Ustawa z 6 czerwca 1997 r. – *Kodeks karny wykonawczy* (t.j.: Dz.U. z 2019 r. Nr 90, poz. 676 z późn. zm.).

⁷ T. Grzegorzczak, *Obrona...*, s. 51.

mu pomocy w realizacji i obronie tych praw, kwestia udziału obrońcy w postępowaniu karnym wykonawczym”⁸.

Powyższe uwagi w równym stopniu dotyczą także skazanych i tymczasowo aresztowanych stwarzających poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu karnego. W odpowiedzi na to poważne zagrożenie, jakie skazani niebezpieczni – jak zwykle się nazywać tę szczególną grupę osadzonych – stwarzają dla bezpieczeństwa społeczeństwa i zakładu karnego, ustawodawca tworzy dla nich specjalny reżim wykonywania kary pozbawienia wolności i tymczasowego aresztowania. Wyznaczone oddziały lub cele zakładu karnego typu zamkniętego wyposażone w najnowocześniejsze urządzenia techniczno-ochronne ograniczają jednak wolności i swobody więźnia „N” do minimum, tworząc w ten sposób „więzienie w więzieniu”⁹, wielopoziomą izolację, w której „nawet funkcjonariusz SW może być outsiderem”¹⁰.

Osadzeni niebezpieczni, stanowiący de facto niewielki odsetek osób pozbawionych wolności¹¹, stali się istotnym i koniecznym elementem polskiego systemu więziennego. Pomimo tego w literaturze wciąż wiele wątpliwości budzi sam zamiysł tworzenia oddziałów dla więźniów „N”¹², mechanizm (o ile w ogóle istnieje) wychodzenia z nich niebezpiecznych¹³, a także funkcje, jakie realizować ma nadawanie skazanemu statusu „N”.

Z tych względów na znaczeniu zyskuje kwestia realizacji przez tę grupę osadzonych formalnego i materialnego prawa do obrony, zwłaszcza w postępowaniu przed komisją penitencjarną, którego przedmiotem jest nadanie oraz weryfikacja statutu „N”.

Cele prawa do obrony w postępowaniu wykonawczym

Uznając słuszność poglądu przyznającego skazanemu w toku postępowania wykonawczego prawo do obrony, trzeba jednocześnie dokonać

⁸ E. Merz, *Obrona w postępowaniu karnym wykonawczym*, „Palestra” 1960, nr 4/3 (27), s. 28.

⁹ Z. Lasocik, *Izolacja spotęgowana – kilka pytań na temat oddziałów dla tzw. więźniów niebezpiecznych*, „Archiwum Kryminologii” 2007-2008, t. XXIX-XXX.

¹⁰ Z. Lasocik, *Funkcjonowanie oddziałów dla tzw. „więźniów niebezpiecznych” w Polsce*, „Archiwum Kryminologii” 2009, t. XXXI, s. 319.

¹¹ Statystyka bieżąca, wybrane zagadnienia statystyczne – styczeń 2020, dostępna na oficjalnej stronie internetowej Służby Więziennej pod linkiem: <https://www.sw.gov.pl/assets/60/14/58/5d45c92bb243bdc23a8b-bfb51bb4a2b6dcb4f0b1.pdf> (dostęp: 3.03.2020).

¹² Więcej na ten temat: Z. Lasocik, *Funkcjonowanie...*

¹³ Z. Lasocik, *Izolacja spotęgowana...*, s. 715.

zastrzeżenia, że jego cele będą zasadniczo odmienne niż na etapie postępowania przygotowawczego i jurysdykcyjnego, gdzie ujmuje się je jako „możność podejmowania wszelkich działań niesprzecznych z prawem, które w przekonaniu osoby poddanej temu postępowaniu mogą potwierdzić jego wersje zdarzeń (...) oraz jego niewinności lub występowanie określonego rodzaju winy”¹⁴. Gdyby prawo do obrony rozumieć wyłącznie w ten sposób, rzeczywiście byłoby ono zbędne na etapie wykonywania kary, kiedy stan faktyczny, sprawstwo i wina zostały już ustalone w prawomocnym orzeczeniu. Zatem, jakie cele ma realizować prawo do obrony w toku postępowania wykonawczego? Przede wszystkim powinno zabezpieczać skazanego przed dobrowolnym i bezprawnym wpływem organów postępowania wykonawczego, administracji więziennej oraz organów egzekucyjnych na przebieg procesu wykonywania kary¹⁵.

W szczególności w tych wszystkich przypadkach, gdy ustawodawca nakazuje działać organom jedynie w granicach obowiązującego prawa, ale równocześnie przyznaje im uprawnienie lub nakłada obowiązek dokonania oceny pewnego stanu rzeczy, okoliczności czy właściwości, na przykład osoby skazanego i jego zachowania w trakcie odbywania kary pozbawienia wolności. Wątpliwości budzi jednak, czy słusznie modyfikowanie i zmniejszanie dolegliwości kary powinno być uznawane za jeden z celów prawa do obrony w postępowaniu wykonawczym, skoro jego realizacja nie może pozostawać w sprzeczności z głównym celem tego postępowania, jakim jest wykonywanie wykonalnych orzeczeń¹⁶. Choć przemawiają za tym różne racje, modyfikowanie wykonywanej kary nie zawsze umożliwia czy nawet jakkolwiek utrudnia realizację celów postępowania wykonawczego. Trzeba zauważyć, że sam ustawodawca wprowadza wiele rozwiązań normatywnych, których zastosowanie pozwala na elastyczną modyfikację procesu wykonywania kary, co służyć ma urzeczywistnianiu zasady indywidualizacji w toku tego postępowania. Z kolei korzystanie przez skazanego lub jego obrońcę z uprawnień przyznanych na gruncie ustawy nie może być równocześnie traktowane jako niezgodne z celami postępowania wykonawczego.

¹⁴ P. Sarnecki, *Komentarz do art. 42, [w:] Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, pod red. L. Garlickiego, t. III, Warszawa 2003, s. 2.

¹⁵ J. Deszyńska, *Kilka uwag o prawie do obrony formalnej w postępowaniu karnym wykonawczym i jego ograniczenia*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2009, nr 64-65, s. 171; T. Grzegorzczak, op. cit., s. 51; K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, wyd. 4, Warszawa 2017, s. 94.

¹⁶ J. Lachowski, *Komentarz do art. 8 kkw, [w:] Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, pod red. J. Lachowskiego, wyd. 3, Warszawa 2018, s. 52-53.

Prawo do obrony osadzonych niebezpiecznych

Kwestia prawa do obrony skazanych w toku postępowania wykonawczego, choć niewątpliwie istotna, nie doczekała się wielu opracowań naukowych. Dotychczas pomijano także zagadnienie prawa do obrony skazanych stwarzających poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu karnego. To dość zaskakujące zważywszy, że ta szczególna grupa osadzonych przez wzgląd na ekstrordynaryjną izolację, w jakiej odbywa karę pozbawienia wolności lub wykonuje środek zapobiegawczy w postaci tymczasowego aresztowania, w porównaniu do innych penitencjariuszy zakładów karnych i aresztów śledczych, ma utrudnioną możliwość faktycznej realizacji tego prawa.

Kodeksowa regulacja poświęcona skazanym (art. 88a, 88b, 88c k.k.w.) i tymczasowo aresztowanym (art. 212a i 212b k.k.w.) stwarzającym poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu karnego nie normuje w sposób szczególny przysługującego im prawa do obrony. Uprawnione jest zatem odwołanie się do przepisów, które w sposób ogólny regulują to prawo w trakcie odbywania kary pozbawienia wolności, a więc przede wszystkim do art. 8 k.k.w. oraz pośrednio do przepisów normujących postępowanie przed sądem, tj. art. 18 i następujących k.k.w. Poprzez odesłanie zawarte w art. 2 § 1 k.k.w., odpowiednie zastosowanie znajdują także przepisy kodeksu postępowania karnego¹⁷.

Na podstawie powyższych uwag godzi się zauważyć, że formalne prawo do obrony w kodeksie karnym wykonawczym zostało uregulowane tylko w jednym artykule, który wyraża obszerną treść i ma niebagatelne znaczenie praktyczne. Przepis art. 8 k.k.w. stanowi, że skazany w postępowaniu wykonawczym może korzystać z pomocy obrońcy ustanowionego w tym postępowaniu. Wynika z tego, że ustawodawca formalnie nie ogranicza prawa do obrony w odniesieniu do konkretnych grup skazanych, nie wyłącza go w określonych postępowaniach incydentalnych, ani nie reguluje odmiennie w zależności od rodzaju orzeczonej kary lub środka karnego. Wszystkim skazanym przyznaje prawo do obrony na równych zasadach. Nie istnieją żadne ustawowe przesłanki, które odbierałyby lub ograniczałyby prawo do obrony osadzonym niebezpiecznym. Oznacza to, że obowiązujące regulacje przyznają skazanym i tymczasowo aresztowanym

¹⁷ Ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (t.j.: Dz.U. z 2020 r. Nr 89, poz. 30 z późn. zm.).

stwarzającym poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu prawo do obrony materialnej, a więc wszystkie uprawnienia, które umożliwiają odpieranie zarzutów i przedstawienie własnych racji, uzupełnione formalnym prawem do obrony, czyli prawem ustanowienia i korzystania z pomocy profesjonalnego obrońcy¹⁸. Zatem skazany lub tymczasowo aresztowany uznany za stwarzającego poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu karnego ma prawo ustanowić obrońcę i korzystać z jego pomocy w toku całego postępowania wykonawczego, nie wyłączając procedury wydania decyzji w przedmiocie uznania za niebezpiecznego oraz jej weryfikacji.

Prawo do obrony materialnej w toku kwalifikacji osadzonych do grupy niebezpiecznych

Omawiając prawo do obrony w kontekście osadzonych niebezpiecznych, w pierwszej kolejności należy zwrócić uwagę na procedurę kwalifikacji skazanych i tymczasowo aresztowanych jako stwarzających poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu karnego. Przepis art. 88a § 1 i 2 k.k.w. zawiera przesłanki stanowiące podstawę do osadzenia skazanego, a przez odesłanie zawarte w przepisie art. 212a § 3 k.k.w. także tymczasowo aresztowanego w wyznaczonym oddziale lub celi zakładu karnego typu zamkniętego. Przyjęty przez ustawodawcę sposób regulacji stwarza organowi podejmującemu tę decyzję, a więc co do zasady komisji penitencjarnej, szeroką przestrzeń do interpretacji. Prowadzi to w sposób nieunikniony do zwiększonego ryzyka arbitralności i automatyzmu. Warto w tym miejscu przypomnieć, że popełnienie jednego z przestępstw wyliczonych w treści art. 88a § 1 k.k.w. nie jest wyłączną ani wystarczającą przesłanką do uznania osadzonego za niebezpiecznego. Podstawowym argumentem przemawiającym za osadzeniem skazanego lub tymczasowo aresztowanego w wyznaczonym oddziale lub celi zakładu karnego typu zamkniętego jest stwarzanie poważnego zagrożenia społecznego albo poważnego zagrożenia dla bezpieczeństwa zakładu karnego. Popełnienie przestępstwa o bardzo wysokim stopniu

¹⁸ K. Postulski, op. cit., s. 94.

społecznej szkodliwości powoduje co najwyżej domniemanie, które może zostać następnie obalone, że osadzony zagraża bezpieczeństwu społeczeństwa lub zakładu karnego w takim stopniu. Co więcej relewantny prawnie nie jest sam fakt popełnienia danego przestępstwa, ale stopień jego społecznej szkodliwości. W konsekwencji podstawą uznania osadzonego za niebezpiecznego będzie popełnienie przez niego przestępstwa, jednego z wyliczonych w treści art. 88a § 1 k.k.w., bądź innego czynu zabronionego, którego stopień społecznej szkodliwości zostanie oceniony jako bardzo wysoki. Ustalenie to nie jest jednak w dalszym ciągu wystarczające do zakwalifikowania osadzonego jako stwarzającego poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu karnego. Organ obowiązany jest również dokonać dogłębnej i wszechstronnej oceny okoliczności wyliczonych przez ustawodawcę, tym razem enumeratywnie w art. 88a § 2 k.k.w. Dopiero łączne spełnienie obu wyżej wymienionych przesłanek spowoduje, że decyzja o uznaniu osadzonego za niebezpiecznego będzie legalna i prawidłowa¹⁹. Prowadzi to do wniosku, że podstawy osadzenia w wyznaczonym oddziale lub celi zakładu karnego typu zamkniętego są sformułowane w sposób ocenny i nieostry, przez co w każdym przypadku wymuszają na komisji penitencjarnej przyjęcie postawy argumentacyjnej. Nie bez znaczenia jest także, że ocena stopnia społecznej szkodliwości przestępstwa wymaga odpowiedniego odesłania do okoliczności wskazanych w art. 115 § 2 k.k.²⁰. Tym samym wykładnia obu przesłanek stwarza szeroką przestrzeń do interpretacji, której można dokonać wyłącznie w kontekście konkretnego przypadku, przy uwzględnieniu właściwości i warunków indywidualnie oznaczonego skazanego lub tymczasowo aresztowanego. Nie ulega wątpliwości, że zawsze, gdy ustawa zostawia organowi pole do wykładni i wartościowania, jednocześnie pojawia się ryzyko nadużyć, lecz także przestrzeń dla skutecznej i efektywnej realizacji prawa do obrony.

Skuteczną linią obrony nie będzie co do zasady podważanie samego sprawstwa przestępstwa, w szczególności, gdy zostało przypisane w prawomocnym wyroku skazującym. Jednak osadzony poprzez odesłanie do okoliczności wymienionych w art. 115 § 2 k.k.²¹ może kwestionować

¹⁹ R. Godyla, L. Bogunia, *Niektóre problemy kwalifikowania skazanych i tymczasowo aresztowanych do grupy osadzonych niebezpiecznych*, [w:] *Postępowanie z wybranymi grupami skazanych w polskim systemie penitencjarnym*, pod red. A. Kwiecińskiego, Warszawa 2013, s. 29.

²⁰ T. Kalisz, *Osadzeni niebezpieczni. Procedura kwalifikacji, jej weryfikacja oraz zakres ograniczeń*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2017, nr 43, s. 181.

²¹ Ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (t.j.: Dz.U. z 2019 r. Nr 88, poz. 1950 z późn. zm.).

ocenę stopnia społecznej szkodliwości popełnionego przestępstwa, zwłaszcza gdy nie dokonuje jej sąd w wyroku skazującym, lecz komisja penitencjarna. Uprawnienie to jest szczególnie znaczące w odniesieniu do czynów zabronionych, które nie zostały wymienione wprost w treści art. 88a § 1 k.k.w. Wydaje się bowiem, że organ z jeszcze większą precyzją i przekonaniem powinien udowodnić, że dany czyn charakteryzuje się bardzo wysokim stopniem społecznej szkodliwości. Nieco odmiennej treści uwagi dotyczyć będą tymczasowo aresztowanego uznanego za niebezpiecznego, o ile podstawą przedmiotowej decyzji było przestępstwo, którego sprawstwo nie zostało jeszcze ustalone prawomocnym wyrokiem. Będzie on uprawniony do podnoszenia argumentów przemawiających przeciwko tezie zakładającej jego sprawstwo. Wprawdzie komisja penitencjarna nie może oceniać, czy popełnił on zarzucane mu przestępstwo, lecz pewne elementy stanu faktycznego, w szczególności zaś te wynikające z art. 115 § 2 k.k., powinny zostać przez nią uwzględnione. Niezależnie od tego w każdym przypadku argumentacja obrończa powinna odnosić się także do drugiej przesłanki, tj. okoliczności wskazanych w art. 88a § 2 k.k.w.

Ustawodawca musiał dostrzec tę potencjalną przestrzeń do realizacji prawa do obrony, ponieważ wprowadził obowiązek wysłuchania skazanego przed ogłoszeniem decyzji w przedmiocie uznania go za niebezpiecznego²². Można w tym miejscu zastanawiać się, dlaczego prawodawca w § 39 regulaminu organizacyjno-porządkowego posłużył się słowem „ogłoszenie” zamiast „podjęcie”. Z założenia o racjonalności prawodawcy popartego wykładnią językową przywołanego przepisu wypływa wniosek, że jego zamiarem było ukształtowanie omawianej procedury w taki sposób, że komisja najpierw podejmuje rozstrzygnięcie, a następnie wysłuchuje skazanego. W tym kontekście wysłuchanie skazanego zostaje sprowadzone jedynie do wymogu proceduralnego, który w ostatecznym rozrachunku nie będzie miał znaczącego wpływu na treść podjętej już uprzednio decyzji. Odmienna interpretacja zakłada z kolei, że dla podjęcia słusznej decyzji komisji penitencjarnej wystarczą materiały zgromadzone w aktach skazanego, dla których jedynie uzupełnieniem będzie postawa i stanowisko wygłoszone przez osadzonego. Niezależnie od przyjętej wykładni wysłuchanie skazanego, o ile wnosi jakąś realną

²² § 9 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 21 grudnia 2016 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności (Dz.U. z 2016 r., poz. 2231).

wartość, rozstrzyga wątpliwość, tłumaczy motywy lub zamiar, powinno zostać uwzględnione przez komisję.

Formalne prawo do obrony osadzonych niebezpiecznych

Na uwagę zasługuje również aspekt formalny prawa do obrony, z uwzględnieniem jego obligatoryjnego i fakultatywnego charakteru. Należy pamiętać, że organem właściwym do kwalifikowania skazanych i tymczasowo aresztowanych do grupy niebezpiecznych jest komisja penitencjarna. Stwierdzenie to wbrew pozorom ma istotne znaczenie z punktu widzenia omawianego prawa. Jak już zostało uprzednio stwierdzone, przepis art. 8 § 1 k.k.w. nie przewiduje żadnych ograniczeń prawa do obrony. W efekcie skazany może korzystać z ustanowionego przez siebie obrońcy w postępowaniu przed wszystkimi organami postępowania karnego wykonawczego²³. Nic nie stoi zatem na przeszkodzie, aby osadzony korzystał z pomocy obrońcy w postępowaniu w przedmiocie kwalifikacji do grupy niebezpiecznych. Dotyczy to zarówno obrońcy ustanowionego już w momencie, w którym orzeczenie stało się wykonalne, choćby sąd nie przedsięwziął jeszcze konkretnych czynności wykonawczych²⁴, o ile pełnomocnictwo nie zawierało ograniczeń, jak również tego upoważnionego wyłącznie dla potrzeb konkretnego postępowania przed komisją penitencjarną.

Kodeks karny wykonawczy nie poświęca wiele uwagi obronie formalnej, dlatego odpowiednie zastosowanie znajdują przepisy kodeksu postępowania karnego. W związku z tym pełnomocnictwo do obrony może zostać udzielone w formie pisemnej lub ustnie do protokołu (art. 83 § 2 k.p.k.). Jeżeli nie zawiera ono ograniczeń, odnosi skutek w całym postępowaniu wykonawczym, we wszystkich jego stadiach. Uprawnienie do wyznaczenia obrońcy dla osoby pozbawionej wolności przysługuje także osobie najbliższej, działającej na podstawie art. 83 § 1 k.p.k. Skazany w każdym przypadku jednocześnie nie może mieć więcej niż trzech obrońców. Mogą oni podejmować wyłącznie czynności na korzyść skazanego lub tymczasowo aresztowanego, a ich udział nie wyklucza osobistego uczestnictwa osadzonego (art. 86 k.p.k.). Podobnie jak w procesie karnym, obrońca

²³ K. Postulski, op. cit., s. 94.

²⁴ S. Paweła, *Kodeks karny wykonawczy. Praktyczny komentarz*, Warszawa 1999, s. 42.

działa nie za skazanego, lecz obok niego, wobec czego nie jest związany jego wolą. Skazany nie może więc cofnąć czynności procesowej obrońcy, chyba że jednocześnie odwołuje upoważnienie do obrony²⁵. Na mocy art. 8 § 2a k.k.w. odpowiednie zastosowanie znajdzie również art. 78 k.p.k. dotyczący tzw. prawa ubogiego, czyli uprawnienia skazanego do żądania wyznaczenia obrońcy z urzędy, gdy wykaże, że nie jest w stanie ponieść kosztów obrony bez uszczerbku dla niezbędnego utrzymania siebie i rodziny.

W praktyce wiele problemów nastęrcza ustalenie podmiotu, któremu pełnomocnictwo powinno zostać okazane. W piśmiennictwie wyrażono pogląd, że pełnomocnictwo ogólne dla całego postępowania wykonawczego powinno zostać złożone w sądzie, który wydał orzeczenie w I instancji. Będzie on obowiązany do zawiadomienia o złożeniu takiego pełnomocnictwa wszystkich organów, w tym także zakładu karnego, do których kieruje orzeczenie do wykonania²⁶. Odmienne stanowisko zakłada, że to na obrońcy spoczywa obowiązek złożenia egzemplarza pełnomocnictwa przed każdym organem wykonawczym, przed którym reprezentuje skazanego, chyba że pełnomocnictwo takie zostało złożone wcześniej do akt, na co obrońca powinien zwrócić uwagę, dokonując pierwszej czynności przed organem²⁷. Nie może natomiast budzić wątpliwości, że pełnomocnictwo do udziału w konkretnym postępowaniu powinno zostać okazane organowi, przed którym się toczy.

Odnosząc te uwagi do procedury uznania osadzonego za stwarzającego poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu karnego, godzi się zauważyć, że nie ma prawnych przeszkód uniemożliwiających obrońcy udział w tym postępowaniu. Należy przyjąć, że o ile został on ustanowiony w postępowaniu wykonawczym, należy zawiadomić go o terminie posiedzenia komisji penitencjarnej. Jeżeli obrońca stawi się nawet bez zawiadomienia oraz okaże stosowne pełnomocnictwo, należy dopuścić go do udziału w posiedzeniu komisji. Konsekwentnie trzeba stwierdzić, że skoro ogłoszenie decyzji w kwestii kwalifikacji osadzonego do grupy niebezpiecznych powinno nastąpić po jego wysłuchaniu, to uprawnienie do zabrania głosu przysługiwać będzie także obrońcy.

²⁵ Ibidem, s. 41.

²⁶ Ibidem, s. 42.

²⁷ J. Lachowski, op. cit., s. 52-53.

Przypadki obrony obligatoryjnej

Wszystkie dotychczas poczynione uwagi dotyczą przede wszystkim obrony fakultatywnej, co wynika ze znacznego ograniczenia obrony obligatoryjnej w toku postępowania wykonawczego. W zasadzie zawężono jej zastosowanie wyłącznie do postępowania przed sądem jako jedynym organem postępowania wykonawczego, w którym mamy do czynienia ze stronami procesowymi i kontradiktoryjnością. Nie bez znaczenia jest także, że skazanemu przysługuje zażalenie tylko na postanowienia sądu i tylko w odniesieniu do posiedzeń sądu ustawa dopuszcza w pewnych przypadkach udział oraz wysłuchanie skazanego oraz jego obrońcy²⁸. Obrona obligatoryjna przysługuje zatem skazanemu w postępowaniu przed każdym sądem, co wynika z art. 242 § 4 k.k.w., ale wyłącznie w przypadkach określonych w art. 8 § 2 k.k.w. W tym miejscu pojawia się wątpliwość, czy samo osadzenie w wyznaczonym oddziale lub celi zakładu karnego typu zamkniętego, z zastosowaniem rygorów wynikających z art. 88b § 1 k.k.w., nie powinno zostać uznane za okoliczność utrudniająca obronę, zarówno na gruncie art. 8 § 2 pkt 5 k.k.w., jak i art. 79 § 2 k.p.k. Rozwiązanie to okazałoby się szczególnie istotne dla tymczasowo aresztowanych uznanych za niebezpiecznych, którzy w ten sposób zostają pozbawieni faktycznego wpływu na toczące się w ich sprawie postępowanie przygotowawcze. Nie można jednak zapominać, że w niektórych przypadkach osadzenie w wyznaczonym oddziale lub celi zakładu karnego typu zamkniętego ma na celu zabezpieczenie prawidłowego toku postępowania przygotowawczego przed nieuprawnioną ingerencją, w tym także ze strony tymczasowo aresztowanego. Mamy więc do czynienia ze swoistą kolizją dóbr, którą potencjalnie mogłoby rozwiązywać obligatoryjne ustanowienie obrońcy. Wydaje się bowiem, że obrońca działający w interesie tymczasowo aresztowanego niebezpiecznego dostatecznie zabezpieczałby jego prawa w postępowaniu wykonawczym, nie powodując jednocześnie nadmiernego zagrożenia dla prawidłowego przebiegu postępowania karnego.

Od zasady wyrażonej w art. 8 § 2 k.k.w. nie przewidziano jednak żadnych wyjątków. Z tego wynika, że nie ma obowiązku wyznaczenia obrońcy skazanemu lub tymczasowo aresztowanemu w toku postępowania przed komisją penitencjarną, gdy rozstrzyga o uznaniu go za niebezpiecznego

²⁸ S. Pawela, op. cit., s. 39.

nawet w przypadkach, gdy jest on głuchy, niemy, niewidomy, nie ma ukończonych 18 lat, zachodzą uzasadnione wątpliwości co do jego poczytalności lub inne okoliczności utrudniające obronę, jak choćby fakt, że nie włada on językiem polskim²⁹.

Wspomnieć należy także o szczególnym przypadku, w którym rozstrzygnięcie w przedmiocie uznania osadzonego za niebezpiecznego może podjąć inny organ. Dotyczy to sytuacji, gdy sąd penitencjarny dokonując kontroli decyzji komisji penitencjarnej w przedmiocie uznania osadzonego za niebezpiecznego, zgodnie z art. 7 § 5 k.k.w., zyskuje uprawnienie do utrzymania jej w mocy, uchylecia bądź jej zmiany. Może więc także orzec merytorycznie o uznaniu osadzonego za niebezpiecznego. W praktyce oznacza to wydanie przez sąd penitencjarny nowej decyzji w miejsce wcześniejszej, wydanej przez komisję penitencjarną. Nie jest to zatem bezpośrednia kompetencja sądu penitencjarnego, ponieważ może on orzec w tej kwestii wyłącznie wtedy, gdy zostanie uruchomiony tryb skargowy, czyli swoista forma kontroli działań administracji penitencjarnej³⁰. W teorii, w przypadkach wynikających z art. 8 § 2 k.k.w., otwierałoby to drogę osadzonemu do skorzystania z obrony obligatoryjnej. W praktyce jednak sąd w przedmiocie skargi orzeka na posiedzeniu, które – ze względu na to, że przepis art. 7 k.k.w. nie przewiduje w nim udziału stron – jest niejawnie. Przepisy prawa nie dają więc podstaw do wezwania do udziału w nim jakichkolwiek osób, w tym również skazanego i jego obrońcy. W tym przypadku nie znajdzie zastosowania art. 22 § 2 k.k.w., który dotyczy wyłącznie posiedzeń jawnych³¹. Takie unormowanie budzi daleko idące wątpliwości, zważywszy, że zgodnie z przepisem art. 7 k.k.w. na takie postanowienie sądu penitencjarnego nie będzie przysługiwało zażalenie nawet skazanemu zakwalifikowanemu do grupy niebezpiecznych. Wobec tego nie jest jasne, w jakim trybie osadzony może żądać kontroli powyższego rozstrzygnięcia i czy powinno być ono weryfikowane co trzy miesiące przez komisję penitencjarną³².

²⁹ J. Lachowski, op. cit., s. 53.

³⁰ R. Godyla, L. Bogunia, op. cit., s. 27.

³¹ J. Lachowski, op. cit., s. 52-53.

³² T. Kalisz, op. cit., s. 189.

Inne formy aktywności obrończej

Dla zupełnego i należytego omówienia prawa do obrony skazanych i tymczasowo aresztowanych stwarzających poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu karnego wspomnieć należy, że postępowanie przed komisją penitencjarną nie jest wyłączną przestrzenią dla jego realizacji. Jak już zostało nadmienione we wstępie, żaden przepis kodeksu karnego wykonawczego nie stwarza podstaw ograniczenia prawa do obrony osadzonym niebezpiecznym, chyba że przemawiają za tym względy bezpieczeństwa. Osadzonym niebezpiecznym przysługiwać będą na tym polu wszystkie uprawnienia przewidziane dla innych skazanych, bez względu na typ i rodzaj zakładu karnego czy system odbywania kary pozbawienia wolności. To istotne, bowiem aktywność obrońcy w toku postępowania wykonawczego nie ogranicza się jedynie do udziału w postępowaniach przed sądem. Skazani, w tym niebezpieczni, mają prawo do stałego kontaktu osobistego, telefonicznego (art. 8 § 3 k.k.w.) oraz korespondencyjnego (art. 8a § 2 k.k.w.) z obrońcą lub pełnomocnikiem będącym adwokatem lub radcą prawnym. Ustawodawca nie tylko przyznaje skazanemu wspomniane uprawnienie, lecz także stwarza warunki do jego efektywnej realizacji. Przepis art. 8 § 3 k.k.w. stanowi wprost, że skazany pozbawiony wolności może porozumiewać się ze swoim obrońcą oraz pełnomocnikiem będącym adwokatem lub radcą prawnym podczas nieobecności innych osób. W odniesieniu do skazanych stwarzających poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu karnego przewidziany jest w tym zakresie daleko idący wyjątek. Jeżeli zachodzi poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa osób odwiedzających osadzonych niebezpiecznych, widzenia odbywają się w sposób uniemożliwiający bezpośredni kontakt. Nie dotyczy to jednak obrońcy lub pełnomocnika będącego adwokatem lub radcą prawnym, chyba że tego zażądata. Bez wyjątków natomiast rozmowy z obrońcą lub pełnomocnikiem w trakcie widzeń, a także ich rozmowy telefoniczne nie podlegają kontroli. Także korespondencja skazanego pozbawionego wolności z obrońcą lub pełnomocnikiem będącym adwokatem lub radcą prawnym nie podlega cenzurze, nadzorowi ani zatrzymaniu i powinna być bezzwłocznie przekazywana do adresata. Uprawnienia te służyć mają przede wszystkim przygotowaniu skazanego do obrony w postępowaniu sądowym. Osadzeni mają także prawo do stałego konsultowania się z obrońcą lub pełnomocnikiem w zakresie

właściwego wykonywania oraz modyfikowania odbywanej kary pozbawienia wolności. Szeroko rozumiane doradztwo prawne może polegać na informowaniu oraz wsparciu przy formułowaniu skarg, zażaleń czy wniosków, w tym o zainicjowanie nadzoru penitencjarnego. Zresztą obrońca samodzielnie może wnosić skargi i wnioski, chociażby do sędziego penitencjarnego, jeżeli poweźmie informację o łamaniu praw jego klienta, realizując tym samym formalną obronę. Z kolei w kontekście osadzonych stwarzających poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu karnego ustawodawca wyposaża obrońcę w szczególne prawo do składania wniosków do komisji penitencjarnej o wskazanie przyczyn uzasadniających kwalifikację skazanego jako niebezpiecznego oraz stosowanie wobec niego warunków określonych w art. 88b § 1 k.k.w. To bodaj jedyny przypadek, gdy ustawodawca regulując status niebezpiecznych, odwołuje się bezpośrednio do aktywności obrońcy.

Podsumowanie

Podsumowując poczynione rozważania, można zastanawiać się, czy prawodawca w sposób należyty kształtuje sytuację skazanych stwarzających poważne zagrożenie społeczne albo poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu karnego w kontekście ich prawa do obrony. Obowiązujące regulacje można oceniać dwojako. Z jednej strony ustawodawca od strony formalnej w żaden sposób nie ogranicza ani nie pozbawia osadzonych niebezpiecznych prawa do obrony, co należy ocenić pozytywnie. Jednak nie można zapominać, że to szczególna grupa skazanych, która poprzez odbywanie kary pozbawienia wolności w wyznaczonych oddziałach lub celach zakładu karnego typu zamkniętego, w warunkach zapewniających wzmoczoną ochronę, bardziej niż inni osadzeni narażona jest na potencjalne naruszenia i nadużycia. Wynika to chociażby ze wspomnianych już nieprecyzyjnych przesłanek przyznawania, a nadto niejasnych mechanizmów weryfikowania statusu „N”. Ponadto nieuniknioną konsekwencją ekstraordynaryjnej izolacji jest ograniczenie faktycznej możliwości korzystania z prawa do obrony. Może się ono przejawiać między innymi w utrudnieniach w kontaktach z obrońcą (ograniczony kontakt telefoniczny, możliwe tzw. widzenie przez pleksę), ograniczeniu dostępu do biblioteki, a przez to także do treści aktów prawnych oraz

korzystaniu z form nieodpłatnej pomocy prawnej. Nie bez znaczenia jest także specyficzny, przypisany osadzonym niebezpiecznym kolor więziennego drelichu oraz fakt, że nawet przed sądem występują w kajdankach. W opinii samych zainteresowanych to powoduje, że są niejako naznaczeni, przez co organom i sądom trudniej zachować wobec nich obiektywizm i pamiętać o zasadzie domniemania niewinności³³. Z tych względów trzeba postawić pytanie, czy nie należałoby przyznać osadzonym niebezpiecznym szczególnych uprawnień w zakresie prawa do obrony?

W tym kontekście rozważenia wymaga możliwość wprowadzenia obligatoryjnego udziału obrońcy w postępowaniach przed komisją penitencjarną, których przedmiotem jest podjęcie albo weryfikacja decyzji o zakwalifikowaniu osadzonego do grupy niebezpiecznych. Takie rozwiązanie stanowiłoby przynajmniej teoretyczną ochronę przed arbitralnym przyznawaniem i automatycznym przedłużaniem okresu osadzenia w wyznaczonym oddziale lub celi zakładu karnego typu zamkniętego, na co niejednokrotnie już zwracał uwagę Europejski Trybunał Praw Człowieka³⁴. Zważywszy, że w styczniu 2020 r. w polskich zakładach karnych przebywało 149 osadzonych niebezpiecznych³⁵ oraz przyjmując następujące założenia, iż: 1) każdy z nich spędzi cały 2020 r. w wyznaczonym oddziale lub celi zakładu karnego typu zamkniętego, 2) decyzja w przedmiocie uznania za niebezpiecznego wydana wobec każdego z nich zostanie w 2020 r. zweryfikowana cztery razy, a więc średnio co trzy miesiące oraz 3) koszt związany z udziałem obrońcy w postępowaniu przed komisją penitencjarną w sprawie weryfikacji decyzji w przedmiocie kwalifikacji osadzonego do grupy niebezpiecznych wynosi 480 złotych (najwyższa stawka przewidziana w § 13 rozporządzenia w sprawie opłat za czynności adwokackie³⁶), wówczas szacunkowy roczny koszt zapewnienia osadzonym pomocy obrońcy w postępowaniu przed komisją penitencjarną wyniosłby 286 080 zł. To kwota, która odzwierciedla jedynie przybliżoną wartość kosztów realizacji tego postulatu. W celu uzyskania

³³ A. Pilararska-Jakubczak, *NIE-bezpieczni*, „Forum Penitencjarne” 2004, nr 8, s. 21.

³⁴ Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 16.02.2016 r. o sygn. 57292/12 w sprawie Jakuba Palucha przeciwko Polsce, ust. 45 i 46; Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 12.01.2016 r. o sygn. 653/12 w sprawie Dariusza Karykowskiego przeciwko Polsce, ust. 38 i 39; Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 14.06.2016 r. o sygn. 446/10 w sprawie Pugżlys przeciwko Polsce, ust. 64, Legalis.

³⁵ Statystyka bieżąca, wybrane zagadnienia statystyczne – styczeń 2020, dostępna na oficjalnej stronie internetowej Służby Więziennej pod linkiem: <https://www.sw.gov.pl/assets/60/14/58/5d45c92bb243bdc23a8b-bfb51bb4a2b6dcb4f0b1.pdf> (dostęp: 3.03.2020).

³⁶ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 22.10.2015 r. w sprawie opłat za czynności adwokackie (Dz.U. z 2015 r., poz. 1800).

miarodajnego porównania należałoby odnieść ją do rocznych wydatków związanych z utrzymaniem jednego osadzonego niebezpiecznego oraz potencjalnych oszczędności wynikających z ograniczenia automatycznego przedłużania okresu osadzenia w oddziałach lub celach zapewniających wzmożoną ochronę. Nie do oszacowania pozostają natomiast względy słuszności przemawiające za przyjęciem podwyższonego poziomu ochrony praw osadzonych w tym postępowaniu, w którym normy kodeksu karnego wykonawczego i kodeksu postępowania karnego w zakresie obrony obligatoryjnej nie znajdują zastosowania.

Wprowadzenie proponowanego rozwiązania do kodeksu karnego wykonawczego wprawdzie wymagałoby zmian legislacyjnych, lecz nie naruszałoby zasady równości skazanych wobec prawa. Choć nie została ona wyrażona wprost w przepisach kodeksu karnego wykonawczego, to jednak jej obowiązywanie w postępowaniu wykonawczym zapewniają bezpośrednio stosowane przepisy Konstytucji RP, która w art. 32 ust. 1 stanowi, że wszyscy są wobec prawa równi oraz wszyscy mają prawo do równego traktowania przez władze publiczne. Sąd Najwyższy stwierdza jednak, że na gruncie przywołanego przepisu nie chodzi o bezwzględną, nieprzewidującą wyjątków równość wszystkich wobec prawa, lecz o równe traktowanie obywateli, a więc również skazanych (art. 4 § 2 k.k.w.) znajdujących się w tej samej sytuacji prawnej³⁷. Podobnie zasadę tę wyjaśnia Trybunał Konstytucyjny, twierdząc, że zasada równości „polega na tym, że wszystkie podmioty prawa (adresaci norm prawnych), charakteryzujące się daną cechą istotną (relewantną) w równym stopniu, mają być traktowane równo, a więc według jednakowej miary, bez zróżnicowań zarówno dyskryminujących, jak i faworyzujących (...)”³⁸. Komentatorzy jednocześnie w sposób uzasadniony wskazują, że formuła ta była i jest powszechnie przyjmowana w dalszych orzeczeniach Trybunału, w tym również po wejściu w życie Konstytucji RP³⁹. Przenosząc powyższe konstatacje na grunt kodeksu karnego wykonawczego, należy stwierdzić, że także w postępowaniu wykonawczym nie może być mowy o bezwzględnej równości wszystkich skazanych. Bezpośrednio stosowana konstytucyjna zasada równości implikuje konieczność równego

³⁷ Zob. uchwałę Sądu Najwyższego (7) z 16.03.2000 r. (I KZP 56/99), OSNKW 2000, Nr 3-4, poz. 19.

³⁸ Zob. orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z 9.03.1988 r. (U 7/87), OTK 1988, Nr 1, poz. 1; orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z 20.12.1994 r. (K 8/94), OTK 1994, Nr 1, poz. 43.

³⁹ W. Borysiak, L. Bosek, *Komentarz do art. 32 Konstytucji RP*, [w:] *Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do art. 1-86*, pod red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016.

traktowania skazanych znajdujących się w tej samej sytuacji prawnej, względnie charakteryzujących się daną cechą istotną (relewantną). Trzeba zgodzić się z tym, że wspomnianą „sytuacją prawną” czy „relewantną cechą” może być także posiadanie przez skazanych lub tymczasowo aresztowanych statutu „N”. Z tego wynika, że obligatoryjne zapewnienie skazanym niebezpiecznym udziału obrońcy w postępowaniu przed komisją penitencjarną, którego przedmiotem jest nadanie i weryfikacja statusu „N”, nie narusza zasady równości skazanych. Bynajmniej, uprawnienie to wyrównuje szanse niebezpiecznych w porównaniu do innych skazanych na efektywną realizację prawa do obrony, której ograniczenie jest przede wszystkim wynikiem ekstraordynaryjnej izolacji, w której przyszło im odbywać karę pozbawienia wolności lub wykonywać środek zapobiegawczy w postaci tymczasowego aresztowania.

Nie ulega wątpliwości, że niniejsze opracowanie ma w przeważającej mierze charakter teoretycznoprawny, jednak zgłoszony postulat powinien być impulsem do dalszych rozważań i rozmów nad standardami odbywania kary przez „osadzonych niebezpiecznych”. Zwłaszcza że właściwie zaprojektowane oraz unormowane schematy postępowania ze skazanymi i tymczasowo aresztowanymi stwarzającymi poważne zagrożenie społeczne i poważne zagrożenie dla bezpieczeństwa zakładu, w tym również w zakresie realizacji przez nich prawa do obrony, pozwolą nie tylko osiągać uznane wartości społeczne, lecz także oszczędzić środki, które dotychczas Skarb Państwa ponosił w związku z postępowaniami przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka, które zostały zainicjowane skargami więźniów „N”. W tym znaczeniu właściwa realizacja zarówno prawa do obrony, jak i innych ustawowych uprawnień przez niebezpiecznych leży w najlepszym interesie społecznym, państwowym, a także wymiaru sprawiedliwości.

Bibliografia:

Literatura:

- Borysiak W., Bosek L., *Komentarz do art. 32 Konstytucji RP*, [w:] *Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do art. 1-86*, pod red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016.
- Deszyńska J., *Kilka uwag o prawie do obrony formalnej w postępowaniu karnym wykonawczym i jego ograniczenia*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2009, nr 64-65.
- Godyla R., Bogunia L., *Niektóre problemy kwalifikowania skazanych i tymczasowo aresztowanych do grupy osadzonych niebezpiecznych*, [w:] *Postępowanie z wybranymi grupami skazanych w polskim systemie penitencjarnym*, pod red. A. Kwiecińskiego, Warszawa 2013.
- Grzegorzczak T., *Obrona w postępowaniu karnym i wykonawczym*, „Palestra” 1989, nr 33/3 (375).
- Kalisz T., *Osadzeni niebezpieczni. Procedura kwalifikacji, jej weryfikacja oraz zakres ograniczeń*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2017, nr 43.
- Lachowski J., *Komentarz do art. 8 KKW*, [w:] *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, pod red. J. Lachowskiego, wyd. 3, Warszawa 2018.
- Lasocik Z., *Funkcjonowanie oddziałów dla tzw. „więźniów niebezpiecznych” w Polsce*, „Archiwum Kryminologii” 2009, t. XXXI.
- Lasocik Z., *Izolacja spotęgowana – kilka pytań na temat oddziałów dla tzw. więźniów niebezpiecznych*, „Archiwum Kryminologii” 2007-2008, t. XXIX-XXX.
- Merz E., *Obrona w postępowaniu karnym wykonawczym*, „Palestra” 1960, nr 4/3 (27).
- Pawela S., *Kodeks karny wykonawczy. Praktyczny komentarz*, Warszawa 1999.
- Pilararska-Jakubczak A., *NIE-bezpieczni*, „Forum Penitencjarne” 2004, nr 8.
- Postulski K., *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, wyd. 4, Warszawa 2017.
- Sarnecki P., *Komentarz do art. 42*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, pod red. L. Garlickiego, t. III, Warszawa 2003.
- Skorupka J., [w:] *Proces karny*, pod red. J. Skorupki, Warszawa 2017.
- Waltoś S., Hofmański P., *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2020.

Akty prawne:

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483).
- Ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (t.j.: Dz.U. z 2019 r. Nr 90, poz. 676 z późn. zm.).
- Ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (t.j.: Dz.U. z 2020 r. Nr 89, poz. 30 z późn. zm.).

Ustawa z 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (t.j.: Dz.U. z 2019 r. Nr 88, poz. 1950 z późn. zm.).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 21 grudnia 2016 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności (Dz.U. z 2016 r., poz. 2231).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 22 października 2015 r. w sprawie opłat za czynności adwokackie (Dz.U. z 2015 r., poz. 1800).

Orzecznictwo:

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 3.11.2004 r. (K 18/03), OTK-A 2004, Nr 10, poz. 103.

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 3.11.2004 r. (K 18/03), OTK-A 2004, Nr 10, poz. 103.

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 26.11.2003 r. (SK 22/02), OTK-A 2003, Nr 9, poz. 97.

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 3.06.2014 r. (K 19/11), OTK-A 2014, Nr 6, poz. 60.

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 25.11.2014 r. (K 54/13), OTK 2014, Nr 10, poz. 114.

Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 16.02.2016 r. (57292/12) w sprawie Jakuba Palucha przeciwko Polsce, Legalis.

Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 12.01.2016 r. (653/12) w sprawie Dariusza Karykowskiego przeciwko Polsce, Legalis.

Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z 14.06.2016 r. (446/10) w sprawie Pugżlys przeciwko Polsce, Legalis.

Uchwała Sądu Najwyższego (7) z 16.03.2000 r. (I KZP 56/99), OSNKW 2000, Nr 3-4, poz. 19.

Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z 9.03.1988 r. (U 7/87), OTK 1988, Nr 1, poz. 1.

Orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego z 20.12.1994 r. (K 8/94), OTK 1994, Nr 1, poz. 43.

Źródła internetowe:

Statystyka bieżąca, wybrane zagadnienia statystyczne – styczeń 2020, dostępna na oficjalnej stronie internetowej Służby Więziennej pod linkiem:

<https://www.sw.gov.pl/assets/60/14/58/5d45c92bb243bdc23a8bbfb51bb4a2b6dcb-4f0b1.pdf> (dostęp: 3.03.2020).

